

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
Oddział Miejski im. księdza Jana Wiśniewskiego
w Radomiu

INFORMATOR KRAJOZNAWCZY

XLI

OGÓLNOPOLSKI
WYSOKOKWALIFIKOWANY
RAJD
PIESZY

ZIEMIA RADOMSKA

1-15 lipca 2000 r.

JERY

HURTOWNIA ARTYKUŁÓW
HIGIENICZNYCH I CHEMICZNYCH
UL. DĘBOWA 4 26-600 RADOM
TEL. (048) 362-21-86

PIASKARZ
S.A.

26-600 Radom
ul. Waryńskiego 16 a
tel./ fax (048) 362-71-41

Powiat Skarżyski

REKLAMA
**STAL
Druk**
POLIGRAFIA

tel./fax (048) 331-00-13

Radomska
Agencja
Fotograficzna
Radom ul. Miła 10
tel. (048) 363-12-78

Skarżysko-Kamienna

Bliżyn

MESKO

26-111 SKARŻYSKO-KAMIENIA
UL. LEGIONÓW 122, TEL (041) 253 04 81

ZUIR "POLONIA"
Przedstawicielstwo w Radomiu
26-600 Radom, ul. Szklana 60
tel. (048) 344-16-17, 344-15-77

POLONIA S.A.

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
Zarząd Oddziału Miejskiego w Radomiu

SŁOWNICZEK KRAJOZNAWCZY

**41 OGÓLNOPOLSKIEGO
WYSOKOKWALIFIKOWANEGO
RAJDU PIESZEGO**

„ZIEMIA RADOMSKA”

Radom 2000

Wydawca: Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
Oddział Miejski im. ks. Jana Wiśniewskiego
ul. Traugutta 46/48; (26-600 RADOM)

ISBN 83 – 906268 – 6 – 2

Materiały zebrał i opracował: Konrad Bielecki
Projekt okładki: Dariusz Zając
Adjustacja: Agata Wyroda, Dariusz Zając

Nakład: 500 egzemplarzy

ALTANA (408 m n.p.m.) – najwyższe wzniesienie Garbu Gielniowskiego (Wzgórza Nieklańsko-Bliżyńskie) i jednocześnie najwyższe wzniesienie w województwie mazowieckim. Przebiega tędy zielony szlak z rez. „Ciechostowice” do Przysuchy PKP.

ANIELIN – wieś w pow. opoczyńskim (gm. Poświętne), w Dolinie Białobrzeskiej, ok. 150 mieszkańców. W styczniu 1940 r. wieś stanowiła bazę Oddziału Wydzielonego Wojska Polskiego mjr. Henryka Dobrzańskiego – „Hubala”. Major kwaterował na skraju w gospodarstwie Laskowskiego. 30 IV 1940 r. oddział wraca do Anielina i tu w oblężeniu ginie dowódca I Wydzielonego Oddziału Wojska Polskiego w II wojnie światowej.

Na skraju lasu w miejscu śmierci „Hubala” jego podkomendni w 1964 r. postawili granitowy głaz z tablicą, a w latach osiemdziesiątych otoczyli go murem z polnych kamieni, zwieńczonym podobizną krzyża Virtuti Militari, tworząc tzw. „szaniec”.

Przy „szańcu” przechodzi czerwony szlak z cmentarza partyzanckiego pod Skarbową Górą do Radomska.

BABIA GÓRA – wieś, uroczysko i wzniesienie (156 m n.p.m.) na skraju Puszczy Kozienickiej – doskonały punkt widokowy.

Przez wieś przechodzi niebieski szlak z Janowca n. Wisłą do Mniszewa.

BARANOWSKA GÓRA (303 m n.p.m.) – przebiega przez nią szosa E 77 (Warszawa – Kraków). Miejsce egzekucji około 400 osób zamordowanych przez Niemców w latach 1939-45, przywożonych z więzień w Kielcach, Skarżysku i Starachowicach. Zwłoki chowano w zbiorowych mogiłach, które znajdują się przy szlaku w kierunku Rejowa lub wrzucano do starych szybów górniczych. Po drugiej stronie szosy naprzeciw pomnika mogiła nieznanego hubalczyka, poległego 2 IV 1940 r. Miejsce częstych zasadzek partyzanckich, m.in. 26 II 1943 r. patrol dywersyjny z Michniowa pod dowództwem ppor. „Robota” (Waldemar Szwiec) rozbroił tu Niemców i zabrał kasę „Hasagu” ze Skarżyska.

Przez Baranowską Górę przechodzi żółty szlak Skarżysko Zachodnie – Skarżysko Kamienne.

BELSK DUŻY – wieś w pow. grójeckim, na Wysoczyźnie Rawskiej; siedziba urzędu gminy, ok. 750 mieszkańców. W pobliżu wsi siedziba Zakładu Magnetyzmu Ziemińskiego Instytutu Geofizyki PAN, gdzie znajduje się jeden z największych w Polsce teleskopów.

Na uwagę zasługuje:

- Klasycystyczny kościół parafialny p.w. Trójcy Świętej i śś. Piotra i Pawła, zbudowany w latach 1776-79 z fundacji Bazylego Walickiego wojewody rawskiego, zapewne wg projektu Hilarego Szpilowskiego. Restaurowany: 1864 r. i 1898 r., rozbudowany w latach 1935-36. Polichromia nawy klasycystyczna wykonana ok. 1780 r. Ołtarz główny klasycystyczny z końca XVIII w. Dwa ołtarze boczne o charakterze barokowo-klasycystycznym.
- Ogrodzenie cmentarza kościelnego z czasu budowy kościoła.
- Dawna plebania lub organistówka zbudowana w końcu XVIII w.
- Klasycystyczna kaplica grobowa na cmentarzu grzebalnym założonym w 1779 r., wystawiona w 1822 r z fundacji Klementyny ze Skarbków Koziatulskich Walickiej starościny mszczonowskiej; w katakumbach tablice i epitafia z płyt marmurowych i piaskowcowych wielu słynnych ziemian i wojskowych –jedyne w Polsce katakumby na wiejskim cmentarzu.
- Zabudowania dawnej poczty z początku XIX w., przebudowane w XX w.

BIELINY – wieś nad rzeczką Brzuśnią w pow. opoczyńskim (gm. Gielniów), na Równinie Radomskiej; ok. 500 mieszkańców.

W kępie starych drzew drewniany kościół parafialny p.w. śś. Szymona i Judy Tadeusza, wzniesiony ok. 1780 r., konstrukcji zrębowej. W wyposażeniu późnogotycka chrzcielnica i późnogotyckie obrazy.

Przez Bieliny przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska.

BŁAZINY – wieś nad rzeką Iłżanką w pow. radomskim (gm. Iłża) na Przedgórzu Iłżeckim. Tu urodził się i działał Józef Myszka (1928-1964), działacz społeczno-kulturalny, etnograf. Twórca i kierownik zespołów ludowych w Rzecznowie i Błazinach.

Tu również urodził się Stanisław Łęcki (1919-1985), partyzant i działacz społeczny. Członek pierwszej organizacji niepodległościowej „Biały Orzeł” i partyzant Związku Walki Zbrojnej w Starachowicach, później BCh „Ośki” – Jana Sońty. W 1943 r. wykonał w Starachowicach udany zamach na szefa Kriminalpolizei i agenta gestapo – Przewoźnego.

BŁĘDÓW – wieś nad rzeczką Mogielanką w pow. grójeckim, na Wysoczyźnie Rawskiej; siedziba urzędu gminy, ok. 1,1 tys. mieszkańców. Do początku XVII w. w posiadaniu Błędownskich, od poł. XVIII w. w rękach Załuskich. Ok. 1770 r. jest własnością Jakuba Zbierzchowskiego starosty brodzkiego i mszczonowskiego, następnie odsprzedawana wielu ziemianom i przemysłowcom. W 1827 r. zostaje założona osada fabryczna przy fabryce jedwabiu i wytwórni piwa.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół filialny p.w. św. Prokopa Opata z 1935-38 r. postawiony na miejscu drewnianego spalonego. Wyposażenie XVII - XVIII-wieczne
- Plebania z 1827 r. przy Starym Rynku 6.
- Kościół parafialny p.w. Opieki św. Józefa wzniesiony w latach 1882-84 wg projektu D. Prussaka w charakterze neobarokowym.
- Klasycystyczny pałac wzniesiony zapewne w latach 1802-8 wg projektu Fryderyka Alberta Lessela dla Józefa Walickiego starosty rawskiego i mszczonowskiego i jego żony Klementyny ze Skarbków Koziętulskiej. Pałac, podobnie jak Błędown, był siedzibą kolejnych właścicieli. Wokół park z XIX w. z pawilonami.
- Domy mieszkalne z 1 poł. XIX w. przy Nowym Rynku.

BRZASK – dzielnica Skarżyska-Kamiennej. W miejscu rozstrzelania w dniu 29 VI 1940 r. 760 osób głównie inteligencji, w ramach akcji AB oraz części osób ujętych w obławach na „Hubała” - pomnik na zbiorowej mogile.

Przechodzi tędy żółty szlak Skarżysko – Skarżysko.

BUDZISZYN – wieś nad rzeczką Czarną Grójecką w pow. grójeckim (gm. Chynów), na Równinie Warszawskiej.

Klasycyzyczny dwór z 1825 r. zbudowany dla Franciszka Kimierowskiego sędziego pokoju powiatu czerskiego. Przekształcony w 1880 r., remontowany w 1968 r.

Przechodzi tędy żółty szlak z Warki do Chynowa.

CHLEWISKA – wieś nad jednym z dopływów Szabasówki w pow. szydłowieckim, na Przedgórzu Łżeckim; siedziba urzędu gminy; ok. 1,2 tys. mieszkańców. Od XII w. własność rodu Duninów, którzy rezydowali tu do końca XV w. Następnie dobra ich przeszły w ręce Odrowążów. Od końca XVII w. majątek należał do Sołtyków. W 1907 r. Chlewiska zakupił Paślawski, który odstąpił je hr. Broel-Platerowi. Od XVII do XIX w. teren eksploatacji rud żelaza oraz ośrodek hutniczy. W latach 1890-92 powstał tu zakład hutniczy z wielkim piecem na węgiel drzewny, który pracował do 1940 r. Urządzenia zachowane i dostępne do zwiedzania. Nad dawnym zbiornikiem wodnym napędzającym urządzenia huty istnieje ośrodek wypoczynkowy.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. św. Stanisława, późnogotycki z 1511-12 r. z pozostałościami romańsko-wczesnogotyckimi z połowy XIII w., przebudowany XVII-XVIII w. i rozbudowany na bazylikę w latach 1923-24.
- Pałac o dwóch skrzydłach, wzniesiony w 1605 r. na pozostałościach zamku Chlewickich, przebudowany w XVIII-XIX w.
- Park typu krajobrazowego z pomnikami przyrody.
- Domy z XIX w.;
- Zabudowa dawnego zespołu zakładu hutniczego.

Przez Chlewiska, obok kościoła i zakładu hutniczego, przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska.

CHOTCZA – wieś w pobliżu ujścia rzeki Łżanki do Wisły w pow. lipskim, na Równinie Radomskiej; siedziba urzędu gminy; ok. 500 mieszkańców. W latach 1942-44 walczył tu oddział GL im. D. Czachowskiego. 21 X 1944 r. przebijały się przez front za Wisłą oddziały AL i BCh – poległo 170 osób. Na miejscu przeprawy (Gniazdków) tablica ku czci partyzantów i ofiar terroru hitlerowskiego. W szkole pozostałość po izbie pamięci, zaś przed szkołą pomnik.

CHODKÓW – wieś nad rzeką Radomką na skraju Puszczy Stromeckiej w pow. kozienickim (gm. Głowaczów), na Równinie Kozienickiej; ok. 100 mieszkańców. Pierwsze wzmianki pochodzą z XV w. (własność Leżeńskich). Przy tutejszym młynie zatrzymał się na popas 1 X 1939 r. oddział mjr. Henryka Dobrzańskiego – „Hubala”, po przekroczeniu Wisły w Kłodzie. Tego samego dnia stoczył on pierwszą, zwycięską potyczkę z Niemcami. Na skraju wsi (Wola Chodkowska) głąz z okolicznościową tablicą.

Przez Chodków przechodzi niebieski szlak z Janowca n. Wisłą do Mniszewa.

CHYNÓW – wieś nad rzeką Czarną Grójecką w pow. grójeckim, na Równinie Warszawskiej; siedziba urzędu gminy; ok. 500 mieszkańców. Liczący się ośrodek sadowniczy. Pierwsza wzmianka o miejscowości w XV w. Podczas II wojny światowej miejsce akcji partyzanckich oddziału GL im. Kazimierza Pułaskiego – 16 VI 1943 r. opanowanie stacji kolejowej, a 30 IX 1943 r. zacięte walki z niemiecką obławą, w których zginęło 14 partyzantów – na miejscu walki pomnik.

Na szczególną uwagę zasługuje:

- Drewniany kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy z XVIII w. (fragmenty z XVII w.).
- Dzwonnica z XIX w.

W Chynowie (PKP) rozpoczyna się żółty szlak do Warki.

CMENTARZ PARTYZANCKI POD SKARBOWĄ GÓRĄ – 33 mogiły z prochami 56 partyzantów z oddziału AK „Szarego” (Antoni Heda), z lat 1943-44. Węzeł szlaków: żółty ze Skarżyska do Skarżyska, niebieski z Pogorzałego do Kuźniak i początek czerwonego do Radomska.

CZARNOLAS – wieś w pow. zwoleńskim (gm. Policzna), na Równinie Radomskiej; ok. 700 mieszkańców. Wieś istniała już prawdopodobnie w XIV w., a w XV w. płaciła dziesięcinę klasztorowi benedyktynów w Sieciechowie. W końcu XV w. przeszła jako posąg w ręce Kochanowskich. Jan Kochanowski otrzymał połowę wsi w spadku po rodzicach w 1559 r., na stałe przeniósł się tu ok. 1571 r. Tu powstały jego największe dzieła: Pieśń świętojańska o Sobótce, Odprawa posłów greckich, Treny

oraz tłumaczenia Psalmów. W 1761 r. Czarnolas wykupił Józef Jabłonowski.

W 1961 r. w XIX-wiecznym dworze Jabłonowskich otwarto muzeum im. Jana Kochanowskiego. Wg tradycji, na miejscu drewnianego dworu Kochanowskich w latach 1826-46 wybudowano neogotycką kaplicę grobową Jabłonowskich i Lubomirskich. W parku krajobrazowym liczne gatunki drzew egzotycznych i dęb – pomnik przyrody oraz kamienny obelisk z symbolicznym sarkofagiem Urszulki i popiersiem Piotra Kochanowskiego, bratanka poety. Znajduje się tu również pamiątkowy głaz. Przed dworkiem-muzeum pomnik poety z 1980 r. wykonany przez Mieczysława Weltera.

Przez Czarnolas przechodzi niebieski szlak z Janowca n. Wisłą do Mniszewa

DOMANIÓW – wieś nad rzeką Radomką w pow. radomskim (gm. Przytyk), na Równinie Radomskiej, ok. 400 mieszkańców. W latach 1996-2000 zbudowano zaporę i czaszę zbiornika „Domaniów”. Zbiornik będzie miał prawie 7 km długości i od 600 do 1200 metrów szerokości oraz powierzchnię ponad 500 ha. Na zaporze zostanie zamontowana turbina elektrowni wodnej o mocy 250 kilowatów. Jest to największy zbiornik regencyjny na Ziemi Radomskiej.

DRWALEW – wieś nad jednym z dopływów rzeczki Jeziórki w pow. grójeckim (gm. Chynów), na Równinie Warszawskiej; ok. 1,2 tys. mieszkańców. Istnieją tu zakłady bioweterynaryjne. Drwalew był już znany w XV w.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. śś. Piotra i Pawła późnobarokowy z 1768-74 r. (Jakub Fontana) z cennym wyposażeniem.
- Dzwonnica z ok. 1774 r.
- Pałac i dwa pawilony klasycystyczne z początku XIX w.

DRZEWICA – miasto (1429-1869 i od 1987 r.) nad rzeką Drzewiczką w pow. opoczyńskim, na Równinie Radomskiej; siedziba urzędu gminy; ok. 5 tys. mieszkańców. W 1 poł. XIII w. Drzewica została nadana komesowi Gosławowi z rodu Ciołków. Miasto łokowane na prawie magdeburskim w 1429 r. W 1630 r. na prawym brzegu Drzewiczki powstał kościół i klasztor

bernardynek. Po pożarze w końcu XVIII w. zakonnice przenoszą się do zamku. W 1814 r. po spłonięciu pomieszczeń zamkowych przenoszą się do klasztoru w Świętej Katarzynie, gdzie znajdują się obecnie. Ponowny rozwój Drzewicy nastąpił ok. 1760 r. w związku założeniem manufaktur metalowych i włókienniczych przez Filipa Nereusza Szaniawskiego, starostę kąkolewnickiego. W 1760 r. tu powstała huta żelaza, zamieniona w 1885 r. w wytwórnię galanterii metalowej (obecnie Fabryka Nakryć Stołowych „Gerlach”). 8 IX 1939 r oddziały WP z 29, 13 i 19 dywizji piechoty stoczyły tu bój; poległych żołnierzy pochowano na wydzielonej kwaterze miejscowego cmentarza; w czasie okupacji hitlerowskiej rejon działań partyzanckich m. in. oddziału GL Józefa Rogulskiego – „Wilka”.

Tu należy zwiedzić:

- Kościół parafialny p.w. św. Łukasza , gotycki z poł. XV w. Z dawnej budowli zachowała się nawa i wieża z kruchtą. Nad wejściem kamienna tablica z datą 1462, obok płaskorzeźby z herbami Ciołek i Gryf. Liczne płyty nagrobne.
- Renesansowy zamek typu nizinnego wybudowany w latach 1527-35 przez biskupa Macieja Drzewieckiego. Był on otoczony dwiema fosami.
- Za fosą zamkową stoi dawny parterowy dwór z gankiem i XV-wiecznymi, ciosowymi portalami.
- Kamienne przydrożne figury pochodzą z XVII w.

Przez Drzewicę przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska

FURMANÓW – wieś na rzece Czarną Konecką w pow. koneckim (gm. Stąporków), na obszarze Garbu Gielniowskiego; ok. 300 mieszkańców. W latach 1835-1907 działała tu huta żelaza. Do dziś zachował się zarys stawu z groblą, wieża zsykowa, budynki fabryczne z ogrodzeniem.

Przez Furmanów przechodzi niebieski szlaki z Pogorzałego do Kuźniak.

GAŁKI – wieś nad rzeczką Gielniowianką w pow. przysuskim (gm. Gielniów), na skraju Wzgórz Opoczyńskich; ok. 200 mieszkańców. Od 1 II do 13 III 1940 r. stacjonował tu Oddział Wydzielony WP mjra Henryka Dobrzańskiego – „Hubala”, prowadzący nabór ochotników i ich wyszkolenie wojskowe.

Niemcy dwukrotnie dokonali pacyfikacji wsi: 30 III 1940 r. (46 mężczyzn zamordowano 4 IV na radomskim Firleju) i 11 IV 1940 r. (rozstrzelano 14 mieszkańców w lesie za rzeczką Gielniowianką). Na skraju wsi przy czerwonym szlaku wzniesiono w 1964 r. pomnik poświęcony ofiarom pacyfikacji wsi. W okolicznych lasach w sierpniu 1944 r. obozowały 25 i 72 pułk piechoty AK. 3 XI 1944 r. oddział AK Antoniego Hebdy – „Szarego” stoczył w okolicy walkę z niemiecką obławą.

Przez Gałki przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska.

GARBATKA LETNISKO – wieś letniskowa nad rzeczką Krępianką na skraju Puszczy Kozienickiej w pow. kozienickim, na Równinie Kozienickiej; siedziba urzędu gminy; ok. 3 tys. mieszkańców. Znana od XV w., należała do rodziny Szlizów z Piastowa, później przeszła w ręce Kochanowskich. W 1 poł. XIX w. właścicielem był pisarz August Wilkoński. Po I wojnie światowej nastąpił szybki rozwój wsi i osady letniskowej. W 1942 r. Niemcy przeprowadzili tu dwie krwawe pacyfikacje, w których zginęły 62 osoby pochodzenia żydowskiego, a ok. 800 osób zostało wywiezionych do obozów koncentracyjnych. Pacyfikację z 12 VII 1942 r. upamiętnia pomnik przed zakładami przerobu żywicy. Podczas okupacji działały w okolicy oddziały AK, BCh i GL, które przeprowadziły 9 udanych akcji kolejowych – tablica na budynku stacji kolejowej. Przy przejeździe kolejowym kamień z datą wymarszu 1 Kompanii Kadrowej Legionów Polskich. Na rzeczce Krępiance dwa zalewy z kąpieliskami.

Tu urodził się Antoni Bocian (1904-1987), absolwent Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty w Berezie Kartuskiej, nauczyciel w szkołach powszechnych w Brzozie i Gniewoszowie, uczestnik wojny obronnej w 1939 r., m.in. walczył w obronie Warszawy, odznaczony Orderem Virtuti Militari, jeńiec niemiecki. Po II wojnie światowej wykładał w Szkole Technicznej w Radomiu, a od 1955 pełnił funkcję dyrektora Technikum Samochodowego w Radomiu.

Przez Garbatkę przechodzą dwa szlaki: niebieski z Janowca n. Wisłą do Mniszewa i zielony ze Zwolenia do Kocka.

GIELNIÓW – wieś nad rzeczką Brzuśnią przy ujściu Gielniowianki w pow. przysuskim, na skraju Wzgórz

Opczyńskich; siedziba urzędu gminy; ok. 1,3 tys. mieszkańców. W 1453 r. własność Tomasza z Brzezinek herbu Łabędź, który miał uzyskać w 1455 r. przywilej na targi i jarmarki. Miasto od 1511 do 1869 r. Z Gielniowa pochodził bł. Ładysław z Gielniowa – twórca polskiej pieśni religijnej, pierwszy znany z imienia poeta piszący po polsku.

- Kościół parafialny p.w. bł. Ładysława z lat 1861-66 na miejscu spalonego drewnianego w 1806 r.
- Kaplica p.w. bł. Ładysława z 1852 r.
- Figura przydrożna – kolumna z piaskowca na czworokątnym cokole z datą 1781 r.

Przez Gielniów przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska.

GŁUSIEC – wieś nad Wisłą w pow. kozienickim (gm. Sieciechów), w dolinie środkowej Wisły, ok. 300 mieszkańców. Na skraju wsi, w miejscu walk w sierpniu 1944 r. - kurhan poświęcony bohaterskiemu kapralowi artylerzyście Michałowi Okurzałemu, upamiętniający próbę uchwycenia przez Polaków przyczółka na lewym brzegu Wisły.

Jest tu węzeł szlaków: szlak zielony ze Zwolenia do Kocka i szlak czarny do Zajezierza.

GNIWOSZÓW – wieś w pow. kozienickim, w dolinie środkowej Wisły; siedziba urzędu gminy, ok. 700 mieszkańców. W latach 1693 – 1869 Gniewoszków był miastem założonym na gruntach wsi Oleksów przez właściciela tamtejszych dóbr - Jana Gniewosza. Na terenie obecnej miejscowości w latach 1735 – 1869 istniało drugie prywatne miasto – Granica, które z czasem zostało wchłonięte przez Gniewoszków.

Tu urodził się Zbigniew Rybicki ps. „Szejk” (1926-1977), bibliotekarz, żołnierz BCh „Bilofa” i „Tomasza”. Brał udział w akcjach pod: Grzywaczem, Pionkami, Zakrzowem i Gniewoszowem.

GOSTOMIA – wieś na wysokiej skarpie rzeki Pilicy w pow. grójeckim (gm. Nowe Miasto n. Pilicą), w Dolinie Białobrzesckiej, ok. 150 mieszkańców. Gniazdo rodowe Gostomskich. Ostatni hr. E. Gostomski zginął w 1944 r. w powstaniu warszawskim.

Zespół dworsko-pałacowy (ok. 2 km za wsią) z 2 poł. XIX w.; dwór przebudowany w latach 1966-67.

GOWARCZÓW – wieś w pow. koneckim, na obszarze Wzgórz Opoczyńskich; siedziba urzędu gminnego, ok. 1,4 tys. mieszkańców. W latach 1430-1870 miasto, spalone w 1767 r.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. śś. Piotra i Pawła z 1 poł. XVI w., rozbudowany ok. 1640 r. Wewnątrz nagrobek piętrowy Korycińskich z 1649 r. z marmuru chęcińskiego.
- Przed kościołem figura św. Jana Nepomucena z 1788 r.
- Przy ul. św. Marcina 8 drewniany dom z 1806 r.

GRABOWIEC – wieś w powiecie lipskim (gm. Rzeczniów), na Równinie Radomskiej. W 1601 r. miasto lokowane przez Krzysztofa Krzyżanowskiego.

- Wczesnobarokowy kościół parafialny p.w. św. Mikołaja fundowany w 1626 r. przez Mikołaja Skarszewskiego, kasztelana sandomierskiego, odnowiony m. in. w 1888 i 1921 r. Wyposażenie XVIII-wieczne.
- Dzwonnica z czasów budowy kościoła.

GRABÓW N. PILICĄ – wieś w powiecie kozienickim, na Równinie Kozienickiej; siedziba urzędu gminy, ok. 500 mieszkańców. Osada znana we wczesnym średniowieczu. W XVIII w. własność Józefa Pułaskiego, starosty wareckiego, ojca Kazimierza, następnie Brochockich, Witkowskich i Komornickich. W okresie II wojny światowej miejsce licznych akcji partyzanckich. 9 V 1943 r. pacyfikacja wsi (rozstrzelano 12 mieszkańców) w odwet za rozbicie posterunku żandarmerii; VII 1944 oddział AK Romana Siwka – „Heleny” opanował tutejszą stację kolejową, ułatwiając uchwycenie przyczółka warecko-magnuszewskiego. W czasie walk o przyczółek wieś zostaje zniszczona.

Tu urodziła się Maria Jakubina Komornicka (1876-1949) - poetka Młodej Polski.

Znajduje się tu:

- Neogotycki kościół parafialny wybudowany w latach 1907-13 wg projektu Tomasza Pazderskiego.
- Cmentarz wojenny z I wojny światowej, a na nim obelisk z płytą upamiętniająca zabitych w wojnie 1920 r.

GRÓJEC – miasto nad rzeczką Molnicą na Wysoczyźnie Rawskiej; siedziba powiatu; ok. 15 tys. mieszkańców. Do XVII w. używana nazwa Grodziec. Jeden z najważniejszych ośrodków południowego Mazowsza: gród kasztelański i siedziba zgromadzenia kanonicznego do poł. XIII w., wraz z translokacją kasztelanii z Grójca do Czerska. Miasto lokowane w 1419 r., zniszczone ok. 1530 r. przez wojska szwedzkie poł. XVII w. Ponowny rozkwit miasta 1825-30 dzięki budowie „drogi bitej” z Warszawy do Krakowa.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja bpa z 1520-30 r., kaplica św. Anny dobudowana w 1599 r, druga kaplica dobudowana w XVII w. Zniszczony w pożarze miasta w 1656, odbudowany w 1746 r., restaurowany w latach 1828, 1833, 1868 i 1930. W bogato wyposażonym wnętrzu tablica późnoklasycystyczna poświęcona pamięci kaznodziei Zygmunta III – Piotra Skargi Powęskiego.
- Przed kościołem dzwonnica z 1889 r. i pomnik Piotra Skargi z 1995 r.;
- Ratusz wzniesiony w 1821 r., możliwe, że wg projektu Hilarego Szpilowskiego; klasycystyczny, odnowiony po II wojnie światowej;
- Zabudowania poczty przy ul. Warszawskiej 6 wzniesione w 1 poł. XIX w., klasycystyczne;
- Ciekawa architektura XIX-wieczna, m.in. szpital, szkoła, hale targowe, jatki oraz domy w rynku.
- Na rynku pomnik poświęcony poległym w latach 1939-45.
- Przy ul. Stacyjnej, w miejscu śmierci, w dniu: 12 IV 1944 dowódcy oddziału AK „Sarna” i 7 partyzantów pamiątkowa tablica.

GUZÓW – wieś w pow. szydłowieckim (gm. Orońsko) na Równinie Radomskiej, ok. 200 mieszkańców. Tu 6 VII 1607 r. kwiat rycerstwa polskiego stoczył bitwę. Rokoszanie na czele z Mikołajem Zebrzydowskim wojewodą krakowskim atakowali od strony Orońska, a wojska królewskie Zygmunta III Wazy szły po zwycięstwo od Guzowa.

HUCISKO BORKOWICKIE – wieś nad rzeką Jabłonicą w powiecie przysuskim (gm. Gielniów), w rejonie Garbu

Gielniowskiego, ok. 150 mieszkańców. Miejsce zakwaterowania w marcu 1940 r. Oddziału Wydzielonego Wojska Polskiego mjr'a H. Dobrzańskiego – „Hubala”, który 30 III 1940 r. stoczył zwycięski bój z niemiecką obławą. 31 III i 11 IV 1940 r. pacyfikacje wsi, w czasie których zamordowano 22 mieszkańców, a 29 uwięziono. Na miejscu zbrodni dwa pomniki.

Przez Gałki przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska.

ŁŻA – miasto (1294-1867 i od 1925) nad rzeką Łżanką w pow. radomskim, na Przedgórzu Łżeckim; siedziba urzędu gminy; ok. 5,5 tys. mieszkańców. Od XII w. do 1788 r. własność biskupów krakowskich. W XII–XIII w. osada miejska, w 1241 r. miasto spalone przez Tatarów. W 1342 zbudowano nowy zamek, a osadę przeniesiono na nowe miejsce i otoczono murami. W XV-XVI w. ważny ośrodek rzemieślniczo - handlowy (garncarstwo). Liczne walki w czasie powstań narodowych; m.in. 9 III 1831 i 17 I 1864 r. 7-8 IX 1939 r. ciężkie walki obronne wojsk polskich z wojskami niemieckimi. W czasie II wojny światowej w okolicy silny ruch oporu – m.in. oddziałów AK „Ponurego” i AL „Świt”. Tu urodzili się:

- Stanisław Pastuszkiewicz (1888-1962), wybitny garncarz, uczestnik wielu wystaw, kontynuator tradycji garncarskich w Łży.
- Maksymilian Jakubowski (1895-1918), uczestnik ruchu narodowowyzwoleńczego. Twórca Towarzystwa Sportowego „Piechur” w Łży z ramienia Polskiej Organizacji Wojskowej.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół farny p.w. Wniebowzięcia NMP z 1603-34 r., bazylikowy przebudowany, przy kościele dobudowana kaplica manierystyczna fundacji bpa M. Szyszkowskiego; dzwonnica z 1758 r.; budynek parafialny, dawna mansjonoria, z 1 poł. XVIII w., przebudowany.
- Kaplica cmentarna z 1 poł. XIX w.
- Zespół kościoła szpitalnego p.w. Św. Ducha: kościół z XV w., odbudowany po 1922 i 1945 roku, szpital z 1754 r.
- Kościół cmentarny p.w. M.B. Śnieżnej z ok. 1820 r.
- Na wzgórzu nad miastem ruiny zamku biskupów krakowskich (z wieżą) z końca XIII w., rozbudowanego w XIV-XVI w.
- Dom z XVIII w. przy ul. Podzamcze 13.

- Na cmentarzu kwatera-mauzoleum poległych żołnierzy, partyzantów i ofiar terroru hitlerowskiego z lat 1939-45; m.in. grób Heleny Wolf – „Doktor Anka” (1915-1944), szefa służby sanitarnej Radomsko-Kieleckiego Obwodu AL., która została zamęczona przez Niemców w leśniczówce Maziarze, Stanisława Sionek (1916-1943), kolporter prasy konspiracyjnej Komendy Obwodu BCh w Łtży.
- Przy ul. Wójtowskiej nieczynny piec garncarski.

W dawnym szpitalu i kościele znajduje się Muzeum Regionalne. W Łtży zaczyna się żółty szlak do Starachowic.

JANOWIEC NAD WISŁĄ – wieś nad rzeką Wisłą w powiecie puławskim, na skraju Małopolskiego Przełomu Wisły; siedziba urzędu gminy; ok. 1,2 tys. mieszkańców. Stara osada, wymieniona w 1325 r. jako siedziba parafii p. n. Syrokomla. Rozwój wraz z uruchomieniem w XIV w. przeprawy przez Wisłę. Prawa miejskie od 1537 r. Upadek miasta i utrata praw miejskich po zniszczeniach w XVII w. W czasie okupacji niemieckiej miejsce bitwy w 1940 r. oddziału Komendy Obrońców Polski z hitlerowską żandarmerią. W 1941 r. hitlerowcy spacyfikowali Janowiec i zamordowali 210 mieszkańców.

Na uwagę zasługuje;

- Zamek Piotra Firleja, późnogotycko-renesansowy sprzed 1537 r., z tego okresu m.in. wieża bramna, później wielokrotnie rozbudowywany przez Tarłów i Lubomirskich na wielką rezydencję o dwu dziedzińcach, przed 1600 r. i w 1 poł. XVII w. Spalony w 1656 r. w czasie najazdu Szwedów, odbudowany jako barokowy ok. 1675 r. (Tylman z Gameren) i w poł. XVIII w. Na początku XIX w. popadł w ruinę. Obecnie rozległa ruina w odbudowie. Ostatni prywatny zamek PRL.
- Kościół parafialny p.w. św. Małgorzaty, późnogotycki-renesansowy z ok. 1537 r., rozbudowany XVI/XVII w. Wewnątrz bogate wyposażenie, m.in. manierystyczny nagrobek Firlejów z ok. 1587 r. (Santi Gucci).
- Plebania z 1614 r.
- Przy zamku pozostałość parku z XVII w., gdzie ulokowano kilka obiektów budownictwa drewnianego (mini skansen) – filię muzeum z Kazimierza.

Rozpoczynają się tu dwa szlaki: niebieski do Mniszewa i zielony do Puław.

JASIENIEC – wieś w powiecie grójeckim, na Wysoczyźnie Rawskiej; siedziba urzędu gminy, ok. 200 mieszkańców.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, późnobarokowy z fundacji Władysława Grzegorzewskiego kasztelana ciechanowskiego, z 1747-54 r. wg projektu Jakuba Fontany. Nieznaczne przeróbki w pocz. XIX w., remontowany ok. 1849 i 1857 r. Odnawiany: 1903, 1917, 1947 i 1967-8 r. Ciekawe barokowe wyposażenie.
- Dwór przebudowany w poł. XIX w. dla Domańskich w charakterze neorenesansowym z wcześniejszego dworu murowanego na głębokich sklepionych kolebkowo piwnicach.
- Oficyna, dawny dom ogrodnika, wzniesiona w 1 poł. XIX w.

KOCIOŁKI – Kajzerówka – wieś nad rzeczką Zagożdżoną w powiecie kozienickim (gm. Kozienice) na Równinie Kozienickiej, ok. 400 mieszkańców. Wieś założono w XVIII w., osadzając tu, podobnie jak i w innych wsiach zakładanych w tym czasie w puszczy, Lasowiaków znad Sanu (Posaniaków).

Znajduje się tu:

- XIX-wieczna kapliczka z rosyjskim napisem.
- W lesie na lewym zboczu Zagożdżonki duży cmentarz wojenny z I wojny światowej. Pochowano tu kilkuset żołnierzy rosyjskich, austriackich i węgierskich poległych w dniu 23 X 1914 r.

Przez Kociołki przechodzi niebieski szlak z Janowca n. Wisłą do Mniszewa.

KONARY – wieś nad rzeką Radomką w pow. radomskim (gm. Wolanów), na Równinie Radomskiej. Konary były częścią majątku Helbicków, w którym od lat dziecięcych bywał z matką Józef Brandt. Żoną właściciela majątku (Adama Bogumiła Helbicka) była Aniela z Lesłów, siostra matki Józefa. To tu przyszły artysta po raz pierwszy poznał uroki ziemi radomskiej, obyczaje i kulturę regionu.

Dworek może być atrakcją nad powstającym zalewem „Domaniów”

KOZIENICE – miasto nad rzeczką Zagożdżonką, w dolinie środkowej Wisły; siedziba powiatu; ok. 21 tys. mieszkańców. Działa tu Oddział PTTK (ul. 1 Maja 5) i stadnina koni. W XII w. wieś była własnością norbertanek w Płocku. W 1409 r. zbudowano tu most łyżwowy i splawiono go pod Czersk. W 1467 r. w Kozienicach urodził się Zygmunt Stary. Prawa miejskie od 1549 r. W XVI w. siedziba starostwa niegrodowego, zamieniona w 1590 r na ekonomię królewską. Na przełomie XVIII i XIX w. Kozienice stały się znacznym ośrodkiem ruchu chasydzkiego. Działał tu słynny Izrael z Kozienic. W 1787 r. w Kozienicach (Hamernia) powstała fabryka broni palnej. W 1809 r. pod Kozienicami stoczył zwycięską bitwę z Austriakami gen. Józef Zajączek. Pod Kozienicami gen. J. Dwernicki pokonał oddział wojska rosyjskiego. Po powstaniu listopadowym dobra kozienickie otrzymał od cara budowniczy twierdzy dęblińskiej, gen – Iwan Dehn. W rejonie miasta w czasie I wojny światowej toczyły się zacięte walki między wojskami rosyjskimi i niemieckimi. W czasie II wojny światowej działały oddziały BCh i AK (8 VIII i 30 IX 1943 r. odbicie więźniów). Na cmentarzu kwatera ułanów Wileńskiej Brygady Kawalerii z 1939 r.

Na uwagę zasługuje:

- Na miejscu drewnianego dworu królewskiego, wzmiankowanego w XVI w., wzniesiono po 1775 r. dla Stanisława Augusta pałac wg projektu F. Placidiego, gruntownie przebudowany pod koniec XIX w. w stylu neorenesansowym, spalony w 1939 r. (z wyjątkiem prawej oficyny – obecnie znajduje się tam muzeum). Pałac i lewa oficyna rekonstruowane – 1950 i 1995 r.
- Rozległy park częściowy, regularny, założony w latach 1786-91 (J. K. Fontana), poszerzony w XIX w., zawierający stare okazy egzotycznych drzew; pomnik z 1702 r., z elementami pierwotnego pomnika z 1 poł. XVI w. – dla upamiętnienia urodzin króla Zygmunta I Starego; zniszczone grobowce prawosławnej rodziny Dehnów; na zbiorowej mogile tablica z nazwiskami poległych podczas II wojny światowej.

- Kościół parafialny p.w. Świętego Krzyża z lat 1868-9 z rokokowym wyposażeniem.
- Dawne kramy murowane z 1820 r., rekonstruowane w 1997 r.
- Pozostałości po kirkucie – cmentarzu żydowskim

LEWICZYN – wieś nad rzeką Kreską w pow. grójeckim (gm. Belsk Duży), na Wysoczyźnie Rawskiej; ok. 500 mieszkańców. Jedna ze starszych miejscowości w tej części Mazowsza.

Na uwagę zasługuje:

- Drewniany kościół parafialny – sanktuarium – p.w. śś. Wojciecha i Marcina bpów z lat 1606-08, przebudowany w 2 poł. XVII w. i w 1738 r.
- Drewniana dzwonnica z XVII-XVIII w.
- Plebania z 1 poł. XIX w.
- Kaplica cmentarna klasycystyczna z 1830 r.
- Grodzisko z XI-XII w. opasane podwójnym wałem z fosą.

LIPSKO – miasto (1614-1868 i od 1958 r.) nad rzeczką Krępianką na Równinie Radomskiej, siedziba powiatu; ok. 6 tys. mieszkańców. Prawa miejskie Lipsko uzyskało dzięki staraniom Mikołaja Oleśnickiego. Początkowo własność Krępskich, a w XVIII w. Sanguszków. W okolicy we wrześniu 1939 r. walki obronne wojsk polskich. 8 IX 1939 r. pogrom Żydów przez żołnierzy Wehrmachtu – spalenie żywcem kilkudziesięciu Żydów w zabytkowej drewnianej synagodze.

Tu urodził się Stefan Fundowicz (1906-1967) lekarz i społecznik, uczestnik wojny obronnej w 1939 r., jeńiec niemiecki. Po II wojnie światowej przenosi się do Radomia, gdzie do końca swoich dni pracował w służbie zdrowia.

Kościół parafialny p.w. Św. Trójcy z 1614 r. z fundacji Mikołaja Oleśnickiego kasztelana radomskiego. Przebudowany przez Henryka Marconiego w 1844 r.

ŁĘCZESZYCE – wieś w pow. grójeckim (gm. Belsk Duży), na Wysoczyźnie Rawskiej, ok. 600 mieszkańców.

Zespół klasztorny dominikanów, później paulinów: kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela, barokowy, z ok. 1640 r., przebudowany po pożarze w 1724 r., fundacji Mikołaja

z Boglewic Boglewskiego, sędziego ziemi czerskiej, klasztor z 1724 r. częściowo rozebrany.

ŁĘGONICE MAŁE – wieś na rzeką Pilicą w pow. grójeckim (gm. Nowe Miasto), w Dolinie Białobrzeszkiej, ok. 200 mieszkańców. W 1420 r. miasto lokowane na prawie magdeburskim przez Mikołaja Trąbę, arcybiskupa gnieźnieńskiego.

Drewniany kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny z 1765 r., fundowany przez Stanisława Małachowskiego, marszałka trybunału koronnego. Wyposażenie rokokowo-klasycystyczne.

MAŁA WIEŚ – wieś w pow. grójeckim (gm. Belsk Duży), na Wysoczyźnie Rawskiej, ok. 200 mieszkańców.

Na uwagę zasługuje:

- Pałac zbudowany dla Walickich, z czterema pawilonami neoklasycystycznymi z 1783-86 wg projektu H.Szpilowskiego, dekoracje stiukowe i malarskie wnętrza z tego samego okresu.
- Park geometryczny z XVIII w. i typu krajobrazowego XVIII/XIX w.
- Rezerwat „Modrzewina”

MICHAŁOWICE – wieś w pow. grójeckim (gm. Nowe Miasto n. Pilicą), w Dolinie Białobrzeszkiej, ok. 200 mieszkańców.

Kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych z 1752-4 r. z fundacji Stanisława Antoniego Świdzińskiego wojewody rawskiego, dziedzica Świdna. Remontowany w 1880 r., uszkodzony w 1914 r. i odnowiony w 1920 r. Ciekawe wyposażenie.

MOGIELNICA – miasto (1317-1869 i od 1919 r.) nad rzeczką Mogielanką w pow. grójeckim, na Wysoczyźnie Rawskiej, siedziba urzędu gminy, ok. 3 tys. mieszkańców. Wieś odstępiona w 1249 r. przez Zimowita I księcia mazowieckiego (w zamian za łów) klasztorowi cystersów w Sulejowie, w posiadaniu cystersów do 1788 r. Miasto na prawie średzkim od 1317 r. W XV-XVI w. rozwój miasta w oparciu o handel i rozwijające się lokalne rzemiosło: tkactwo, sukiennictwo, garbarstwo. Od poł. XVIII w. upadek gospodarczy miasta. Od 1779 r. Mogielnica przechodzi w ręce Bazylego Walickiego wojewody rawskiego,

ponowne ożywienie w 1 poł. XIX w. Miasto zniszczone w czasie II wojny światowej.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. św. Floriana z 1892-5 r. wg projektu Władysława Marconiego. Polichromia wnętrza z 1830-1, wykonana przez Leona Zdziarskiego. Ciekawe, XVIII-wieczne wyposażenie.
- Drewniany kościół filialny p.w. Trójcy Św. jest usytuowany na cmentarzu grzebalnym. Wzniesiony zapewne w XVII w., wyposażenie z XVIII w.
- Klasycystyczny ratusz z 1823-7 r. fundacji Klementyny z Kozietulskich Walickiej wg projektu Hilarego Szpilkowskiego. Spalony w 1861 r., odbudowany w 1965 r. i remontowany w latach 1968-9.
- Domy mieszkalne drewniane, podcieniowe w rynku (nr 10 i 14) zbudowane ok. poł. XVIII w., przekształcone w XIX w.
- Domy w rynku (nr 7, 11, 22 i 23), przy ul. Dziernowskiego (nr 1 – 5), przy ul. Kościelnej nr 4 i inne z XIX w.

MOLENDY – wieś nad rzeczką Krypianką w pow. kozienickim (gm. Garbatka Let.), na Równinie Kozienickiej, ok. 250 mieszkańców. Molendy powstały w XVIII w. z połączenia wsi Krępcze i Wola Józefowska – była własność poety Sebastiana Klonowica.

Tu urodził się Andrzej Molenda (1897-1966), absolwent toruńskiej Szkoły Podchorążych Artylerii, uczestnik wojny obronnej w 1939 r. Walczył m.in. nad Bzurą i bronił Warszawy, gdzie uzyskał Order Virtuti Militari. Jeniec wojenny i partyzant GL na Lubelszczyźnie po ucieczce z oflagu. Oficer LWP.

Na skraju wsi w dniu 7 IV 1943 r. oddziały AK „Gryfa” i BCh „Tomasza” w liczbie 100 partyzantów stoczyły zwycięski bój z przeważającymi siłami niemieckimi (lotnictwo, artyleria i wozy pancerne). Zginęło 19 partyzantów, a reszta wydoszła się z okrażeń. Na miejscu bitwy mogiła i pomnik ku czci poległych partyzantów. Na drugim skraju wsi wojenny cmentarz z I wojny światowej.

Przez Molendy przechodzi niebieski szlak turystyczny z Janowca n. Wisłą do Mniszewa. Przy szlaku przed Molendami krzyż poświęcony uczestnikom powstania styczniowego.

MOSTKI – wieś nad rzeką Kaczką w pow. starachowickim (gm. Wąchock), na Płaskowyżu Suchedniowskim, ok. 500 mieszkańców. W latach 1859-1903 pracował tu wielki piec. Z dawnego zakładu, oprócz grobli i upustu, zachował się budynek administracyjny z XIX w., zbudowany na wzór dworku szlacheckiego. Na rzece utworzono zalew.

Przez Mostki przechodzi zielony szlak ze Skarżyska na Wykus.

NIEKŁAŃ – wieś nad rzeką Czarną Konecką w pow. koneckim (gm. Stąporków), na obszarze Garbu Gielniowskiego; ok. 800 mieszkańców. Pozostałością po XIX-wiecznej pudlingarni jest duży staw.

Warto zwiedzić:

- W krajobrazowym parku z 1 poł. XIX w. murowany dwór z początku XX w., należący do Platerów.
- Murowany kościół z 1800 r. z wieżą z 1835 r.
- Przy szlaku czarnym w lesie pozostałości po kopalni rud żelaza z lat pięćdziesiątych XX w.

NOWE MIASTO N. PILICĄ – miasto (1400-1870 i od 1916 r.) na wysokim brzegu Pilicy w Dolinie Białobrzesckiej w pow. grójeckim; siedziba urzędu gminy; ok. 5 tys. mieszkańców. Dawna wieś targowa Pobiedna w pobliżu przeprawy przez Pilicę. Nazwa Nowe Miasto od 1400 r. Rozwój handlu dzięki położeniu na trasie z Krakowa do Warszawy. W 1873 r. pod miastem powstał zakład przyrodolecznicy, który istniał do 1914 r.

Na uwagę zasługuje:

- Późnobarokowy pałac z 2 poł. XVIII w. w parku z XVIII w.
- Zespół klasztoru kapucynów (1765-86 r.): w kościele św. Kazimierza obrazy F. Szmuglewicza i Sz. Czechowicza.
- Kościół parafialny p.w. Opieki Matki Boskiej z 1856 r.
- W rynku skromne muzeum miejskie (na bazie zbiorów PTTK).

OLEKSÓW – wieś w dolinie środkowej Wisły w powiecie kozienickim (gm. Gniewosów), ok. 300 mieszkańców.

- Grodzisko z X-XI w.
- Kościół parafialny z poł. XVII w., restaurowany w 2 poł. XIX w., powieszony w 1 poł. XX w.

OPACTWO – wieś w pow. kozienickim (gm. Sieciechów) w dolinie środkowej Wisły. Patrz SIECIECHÓW

OROŃSKO – wieś nad rzeczką Oronką w pow. szydłowieckim, na Równinie Radomskiej, siedziba urzędu gminy, ok. 1,2 tys. mieszkańców. Rozwój miejscowości wiąże się z oddaniem do użytku w 1836 r. drogi z Warszawy do Krakowa. Miejscowość została rozslawiona w kraju i zagranicą dzięki Józefowi Brandtowi – wybitnemu malarzowi-bataliście, który w 1877 r. poślubił właścicielkę Orońska, Helenę z Wojciechowskich, wdowę po Aleksandrze Prusaku. Posiadłość stanowiła letnią rezydencję malarza aż do 1914 r. Od 1981 r. zespół pałacowo-parkowy jest siedzibą Centrum Rzeźby Polskiej – unikalnego w skali kraju ośrodka rzeźbiarskiego, gdzie organizowane są plenery rzeźbiarskie (udostępnianie artystom pracowni i pokoi hotelowych), wystawy sztuki, sympozja itp.).

Na uwagę zasługuje:

- Dawny zespół dworski założony ok. 1840 r. przez Franciszka Ksawerego Christianiego, dyrektora generalnego dróg i mostów w Królestwie Kongresowym, rozbudowany w II poł. XIX w.: Dwór wg projektu Franciszka Marii Lanciego z poł. XIX w. obecnie muzeum obrazujące fragment brandtowskiego domu; dawna oranżeria i pracownia malarska Brandta z poł. XIX w. – miejsce ekspozycji prac artystów rzeźbiarzy; oficyna, spichlerz i stajnia z II poł. XIX w. zamienione na pracownię artystów rzeźbiarzy i pokoje hotelowe;
- Późnoklasycystyczna kaplica wzniesiona w 1841 r. przez Franciszka Ksawerego Chrystianiego. Obecnie jest wykorzystywana do okresowych wystaw.
- Park krajobrazowy z XIX w. stanowi wspaniałe tło do wystawy rzeźby.
- Dawny zajazd z I poł. XIX w.
- Późnoklasycystyczny domek dróżnika z ok. 1840 r.

PETRYKOZY – wieś nad rzeką Drzewiczką w pow. opoczyńskim (gm. Białaczów), na obszarze Wzgórz Opoczyńskich; ok. 700 mieszkańców.

- Kościół parafialny p.w. św. Doroty, klasycystyczny, z 1791 r. (J. Ch. Kamsetzer), fundacji St. Małachowskiego.

- Grodzisko wczesnośredniowieczne, spełniało zapewne rolę strażnicy lub komory celnej, położone na wyspie rzeki Drzewiczki. Płaski kopiec o rzucie owalnym.

PIŁATKA – wieś w pow. radomskim (gm. Iłża), na Przedgórzu Iłżeckim. Miejsce zaciętych walk w dniu 8 IX 1939 r. zgrupowania 3 i 12 DP, wchodzącego w skład armii „Prusy”, dowodzonego przez gen. Stanisława Skwarczyńskiego. Dzięki bohaterskiej postawie żołnierzy 3 DP dużej części zgrupowania udało się wyjść z niemieckiego okrążenia i przekroczyć Wisłę pod Solcem. Na skraju wsi pomnik poświęcony temu wydarzeniu.

PIOTRÓWE POLE – przysiółek w Puszczy Iłżeckiej w pow. radomskim (gm. Iłża), na Przedgórzu Iłżeckim. W dniu 28 IX 1944 r. kompania AK „Potoka” (WiktorTomasik) otoczona została przez przeważające wojska niemieckie i w toku kilkugodzinnej walki całkowicie rozbita. 37 partyzantów poległo, 18 zostało ujętych przez hitlerowców.

POLANA LANGIEWICZA – był na niej najprawdopodobniej obóz ćwiczebny jednego z oddziałów korpusu Langiewicza. Na sośnie żeliwna tablica pamiątkowa, obok dwa pomniki, a nieco dalej wywierzysko, nazwane źródłem Langiewicza.

POŚWIĘTNE – wieś w pow. opoczyńskim, na zachodnim skraju Równiny Radomskiej; siedziba urzędu gminy; ok. 500 mieszkańców. W okolicach działał Wydzielony Oddział WP pod dowództwem mjr. Henryka Dobrzańskiego „Hubala”.

- Kościół i klasztor filipinów wzniesione w pocz. XVIII w., otoczone murami z bramami z dwiema dzwoniczami. Kościół parafialny p.w. śś. Filipa Nareusza i Jana Chrzciciela, barokowy, murowany, trójnawowy, bazylikowy na planie krzyża. We wnętrzu polichromia z 1726 r. (A. Swach), ołtarz główny rokokowy z cudownym obrazem Św. Rodziny przy posiłku, ołtarze boczne późnobarokowe. Kościół posiada tytuł bazyliki mniejszej. Klasztor i ogrodzenie z 1 poł. XVIII w.
- Kościół cmentarny p.w. św. Józefa, wzniesiony w latach 1696-9, odnowiony w 1797 r., barokowy. Kaplica p.w.

św. Anny, wzniesiona ok. 1730 r. na miejscu pierwotnego kościoła i klasztoru filipinów.

- Kapliczki i figury przydrożne murowane z poł. XIX w.

Przez Poświętne przechodzi czerwony szlak turystyczny z Szydłowca do Radomska.

PRZYTYK – wieś nad rzeką Radomką w pow. radomskim, na Równinie Radomskiej, siedziba urzędu gminy; ok. 900 mieszkańców. Miasto założone przed 1464 r. Ok. 1488 r. lokowane obok nowe miasto, później prawdopodobnie złączone ze starym. W XV – XVII w. własność Podlodowskich, później Kochanowskich. Siedzibą właścicieli był Zameczek (dawniej zwany Ostrów). Miasto zostało zniszczone w czasie wojen w II poł. XVII w. i przez liczne pożary. Do utraty znaczenia przyczyniło się wybudowanie w 1834 r. szosy Szydłowiec – Radom – Białobrzegi i odebranie praw miejskich w 1869 r.

- Kościół parafialny p.w. Św. Krzyża wzniesiony wg projektu Stefana Szyllera w 1936 r. na miejscu drewnianego.
- Nad rzeką Radomką pozostałości kirkutu – cmentarza żydowskiego.

RATAJE – wieś na skraju Sieradowickiego Parku Krajobrazowego w pow. starachowickim (gm. Wąchock), na Płaskowyżu Suchedniowskim. Miejsce bitwy stoczonej przez oddział Czachowskiego 11 VIII 1863 r.

Tu urodził się Władysław Sabatowski (1899-1960), działacz społeczny, oświatowy i kulturalny. Nauczyciel w wielu szkołach dawnego powiatu iłżeckiego. Członek Polskiej Organizacji Wojskowej, żołnierz wojny z bolszewikami

- Resztki parku podworskiego z 5 lipami ok. 200-letnimi, uznanymi za pomniki przyrody;
- Drewniany kościółek p.w. św. Zofii.

REJÓW – dzielnica Skarżyska-Kamiennej. Istniała tu dymarka, a w latach 1770–1901 wielki piec. Zachował się kanał doprowadzający wodę do koła wodnego, fragment murów oporowych, przepust i fundamenty wielkiego pieca. Obok ww. pozostałości popiersie – St. Staszica. W budynku administracyjnym dawnego zakładu z połowy XIX w. mieści się Muzeum im. Orła Białego, posiadające eksponaty historyczne

obrazujące rozwój miejscowego przemysłu i działalność ruchu oporu w Skarżysku i okolicach. Na placu zgromadzono dawne maszyny i uzbrojenie LWP.

W miejscu dawnego zbiornika Staropolskiego Okręgu Przemysłowego na rzece Kamionce utworzono zalew o pow. 60 ha.

Przebiegają tu dwa szlaki: żółty Skarżysko – Skarżysko i zielony ze Skarżyska na Wykus. Na ich rozwidleniu pomnik z 1963 r. poświęcony pamięci 5-ciu powieszonych tu robotników i rannych powstańców w 1863 r.

REZ. „BOROWIEC” – utworzony w 1990 r. na powierzchni 57,30 ha. Ochroną objęto siedliska wodno-błotne (torfowiskowe) z unikalną florą i fauną.

REZ. „MODRZEWINA” – utworzony w 1959 r. na powierzchni 332,15 ha. Rezerwat został utworzony celem zachowania, dla potrzeb dydaktycznych i naukowych, na Wysoczyźnie Rawskiej lasu mieszanego o charakterze pierwotnym, z dużym udziałem modrzewia polskiego. W rezerwacie jest kilka pomników przyrody (dęby i modrzewie).

REZ. „PODLESIE” – utworzony w 1989 r. na obszarze 195 ha. Chroni zbiorowisko jedlin oraz wielogatunkowe drzewostany z przewagą i domieszką jodły, porastające wzgórze będące przedłużeniem Skłóbskiej Góry. Wzdłuż rezerwatu przechodzi zielony szlak z rez. „Ciechostowice” do Przysuchy.

REZ. „PUSZCZA U ŹRÓDEŁ RADOMKI” – utworzony w 1978 r. na powierzchni 73,48 ha. Ochroną objęto wielogatunkowe drzewostany z udziałem jodły i buka. Drzewostan przekroczył 100 lat, a pojedyncze okazy dębów buków i jodeł ponad 150 lat. Wchodzące w skład rezerwatu stawy „Huta” zasilane przez źródła rzeki Radomki. Stawy są miejscem lęgów i żerowania wielu rzadkich gatunków ptaków.

Za rezerwatem w miejscu byłego leśnictwa „Huta” pamiątkowa tablica na zniszczonej przydrożnej figurce, poświęcona walkom partyzantów z 25 PP AK, którzy w dniu 4 XI 1944 r. przełamali pierścień niemieckiej oblawy. Przez rezerwat przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska.

REZ. „SADKOWICE” – powstał w 1975 r. na obszarze 0,90 ha. Rezerwat stepowy został utworzony dla zachowania relikтового zespołu lnu złocistego i astra gawętka. Obejmuje on mały wąwóz zbudowany z margli kredowych, otwarty w stronę Wisły, gdzie obok roślinności typowej dla tego typu warunków spotykamy wiele roślin kserotermicznych.

REZ. „SKAŁKI PIEKŁO POD NIEKŁANIEM” – utworzony w 1959 r. na powierzchni 50,78 ha. Ochroną objęto tu osobliwe formy skał piaskowych – grzyby, kominy, kazalnice – jako przykład zjawiska erozji wietrznej. W szczelinach skał występuje bardzo rzadka paproć – zanokcica północna (relikt epoki lodowcowej). Skałki ciągną się pasmem dł. 1 km, a ich wysokość dochodzi do 8 m. W 1863 r. obozował tu oddział D. Czachowskiego. Jest tu też tablica poświęcona leśnikowi i przyrodnikowi – Tadeuszowi Zielińskiemu.

Przebiega tu szlak z Kuźniak do Pogorzałego i zaczyna się czarny szlak do Wólki Plebańskiej.

REZ. „STARODRZEW DOBIESZYŃSKI” – utworzony w 1990 r. na powierzchni 8,72 ha. Ochroną objęto fragment (ostatni) dawnej Puszczy Stromieckiej, obejmujący zbiorowiska boru mieszanego i lasu mieszanego ze starodrzewiem dębowym (205 lat) i sosnowym (160 lat).

Obok rezerwatu przechodzi zielony szlak z Dobieszyna do Studzianek Pancernych.

Za rezerwatem przy szlaku spotykamy samotną mogiłę żołnierską z września 1939 r., a nieco dalej zbiorową mogiłę (56 żołnierzy) oraz pomnik upamiętniający bitwę stoczoną przez 29 pułku Artylerii Lekkiej oraz 3 batalion 76 pp z wojskami niemieckimi w dniu 12 IX 1939 r.

REZ. „TOMCZYCE” – utworzony w 1968 r. na powierzchni 57,99 ha. Teren rezerwatu jest bardzo małowiczny, pagórkowaty, pocięty licznymi i głębokimi jarami, narażonymi na erozję wodną. Głównym gatunkiem lasotwórczym w rezerwacie jest sosna rosochata w wieku od 50 do ponad 100 lat, silnie rozgałęziona, krzywa o dwu i więcej pniach.

RUSKI BRÓD – wieś nad rzeką Radomką w pow. przysuskim (gm. Przysucha) na obszarze Garbu Gielniowskiego, ok. 300 mieszkańców. Okoliczne lasy były miejscem działań wielu oddziałów partyzanckich, m.in. „Hubala” (1940), GL „Narbutta” (1943), AK „Robota” i „Szarego” (1943-4), koncentracji 25 i 72 pp AK w VIII 1944 r. Tu w końcu stycznia 1945 r. rozegrała się ostatnia bitwa II wojny światowej na „Kielecczyźnie”, polegająca na likwidacji oddziałów hitlerowskich, zepchniętych pomiędzy pasy natarcia frontów: 1 Białoruskiego i 1 Ukraińskiego, otoczonych przez wojsko radzieckie w okolicznych lasach.

- Kościół p.w. św. Teresy z 1926 r.
- Na cmentarzu mogiły pomordowanych mieszkańców wsi Hucisko, oraz żołnierzy polskich i radzieckich.

Przez Ruski Bród przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska.

SIECIECHÓW – OPACTWO – wieś nad Łachą w pow. kozienickim, w dolinie środkowej Wisły; siedziba urzędu gminy; ok. 700 mieszkańców. Sieciechów rozwinął się jako osada przy przeprawie przez Wisłę, na traktzie handlowym z Małopolski na Mazowsze, własność wojewody Sieciecha w XI w., w 1132 r. własność opactwa benedyktynów. Od XII do XV w. siedziba kasztelanii. Po zmianie koryta rzeki Wisły stracił swe znaczenie. Prawa miejskie 1430-1869 r. W szkole opackiej nauczał poeta Sebastian Klonowic (1545-1602).

Na uwagę zasługuje:

- Zespół opactwa benedyktynów w Opactwie: kościół p.w. Wniebowzięcia NMP, późnobarokowy z 1739-67 r., polichromia 1769/79 Szymona Mańkowskiego, z klasztoru zachowane skrzydło wsch. na wątkach romańskich z XII w., gruntownie przebudowane w 1733 r. obecnie w ruinie; przeorat barokowy z 1733 r. i pałac opacki neoklasycystyczny z 1800-23 r.
- Barokowy kościół p.w. św. Wawrzyńca z 1710-80 r. w Sieciechowie
- Dzwonnica z XIX w. w Sieciechowie

Przez Sieciechów i Opactwo przechodzi zielony szlak z Kocka do Zwolenia.

SIENNO – wieś nad rzeczką Wolanką w powiecie lipskim, na Przedgórzu Iłżeckim; siedziba urzędu gminy. Pierwotnie wieś królewska. Miasto założone ok. 1389 r. przez Jana z Sienna, sędzię ziemi krakowskiej. Utrata praw miejskich w 1869 r.

- Kościół parafialny p.w. św. Zygmunta, gotycki z 1431-2 fundacji Dobiesława Oleśnickiego wojewody sandomierskiego. W 2 poł. XVI w. zamieniony na zbór kalwiński. Zniszczony w I wojnie światowej, odbudowany (częściowa rekonstrukcja) w 1930 r.
- Dzwonnica z XVIII w.

SKARŻYSKO-KAMIENNA – miasto nad rzeką Kamienną na pograniczu Garbu Gielniowskiego i Płaskowyżu Suchedniowskiego; siedziba powiatu skarżyskiego; ok. 52 tys. mieszkańców. Miasto powstało w 1923 r. z połączenia dawnych osad górniczo-hutniczych z osiedlem kolejowym i paroma wioskami. W Bzinie i Rejowie już w XV w. działały dymarki, a od XVIII w. wielkie piece. W 1885 r. powstał węzeł kolejowy zw. Bzinem, a od 1887 r. Skarżysko-Kamienna. W ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego powstały duże zakłady metalowe, m.in. Państwowa Fabryka Amunicji. W czasie II wojny światowej silny ośrodek ruchu oporu oraz miejsce masowych straceń ludności polskiej i żydowskiej. Już w 1939 r. założono tu Tajną Organizację „Orla Białego”. Część jej członków została wymordowana 12-14 II 1940 r. w lasku Bór. 29 VI 1940 r. przeprowadzono następną egzekucję w lasku Brzask. Na terenie Zakładów Metalowych istniały przymusowe obozy pracy, w których zginęło ok. 15 tys. osób. W latach 1942-44 przywożono na teren zakładów więźniów i jeńców różnych narodowości, tu ich mordowano, zaś zwłoki palono. W Skarżysku często przebywał i tu zmarł 31.V.1957 r. Leopold Staff.

W Bzinie urodził się Roman Szczawiński (1885-1943), działacz ruchu robotniczego i niepodległościowego, członek PPS, uczestnik rewolucji 1905 r., organizator Legionów J. Piłsudskiego i zamachu „majowego” w 1926 r. na Prezydenta miasta Radomia.

W mieście kilka pomników m. in. przy ul. Krakowskiej w PSP nr 4 (hitlerowski komisariat kryminalny), w Borze - zbiorowa mogiła 360 osób zamordowanych przez Niemców w dniach 12-14 II 1940 r., przy ul. Niepodległości, obok kościoła, na miejscu rozstrzelania w lutym i czerwcu 1944 r. 84 osób.

Kościół parafialny zbudowany został w 1923 roku, a na osiedlu Milica w latach 90-tych zbudowano replikę „Ostrej Bramy” z Wilna. Przy ul. Praga na skarpie Kamionki – pomnik przyrody nieożywionej – skałki triasowego piaskowca, tworzące 2 stoły o wysokości do 8 m.

Na dworcu PKP Skarżysko-Kamienna rozpoczyna się żółty okrężny szlak, biegnący do Skarżyska Zach. PKP, gdzie rozpoczyna się zielony szlak na Wykus.

SKŁOBY – wieś nad potokiem wpadającym do Jabłonicy w pow. szydłowieckim (gm. Chlewiska), na obszarze Garbu Gielniowskiego; ok. 800 mieszkańców. 11 IV 1940 r. oddziały Wehrmachtu i żandarmerii w odwecie za działalność oddziału „Hubala” spacyfikowały wieś, mordując wszystkich mieszkańców (215) i niszcząc całkowicie zabudowania. W „lesie rzucowskim” przy szosie Szydłowiec – Chlewiska – Borkowice – Przysucha (1,7 km od Skłobów) na miejscu zbrodni mogiły i pomnik pomordowanych mieszkańców wsi Skłoby.

Przez Skłoby przechodzi czerwony szlak z Szydłowca do Radomska.

SOLEC N. WISŁĄ – wieś przy ujściu Krępianki do Wisły w pow. lipskim; siedziba urzędu gminy; 1,5 tys. mieszkańców. Gród wczesnośredniowieczny wymieniany już w 1136 r. W XII i XIII w Solec należał do bożogrobców miechowskich, od których uzyskał go Władysław Łokietek. Zamek, odrestaurowany przez Kazimierza Wielkiego, strzegł przeprawy przez Wisłę. Działała tu komora celna. Prawa miejskie w latach 1370 – 1869. Otwarcie drogi na Litwę i handel wiślany przyspieszyły rozwój miasta, powstaje port i ośrodek handlowy. Ośrodek starostwa niegrodowego. W XVII w. miasto podupadło.

Na uwagę zasługuje:

- Ruiny zamku z XIV w., przebudowywanego w XVI/XVII w., zniszczonego w XIX w.
- Kościół farny p.w. Wniebowzięcia NMP, gotycki w zrębach, rozbudowany XVI i XVII w. z fundacji Krzysztofa Zbaraskiego, starosty soleckiego. Ciekawe wyposażenie późnorennesansowe.
- Dzwonnica z 1883 r.

- Zespół klasztoru Reformatorów: kościół p.w. św. Stanisława bpa i krążganki wokół dziedzińca wczesnobarokowe z 1672 r., klasztor z 1626 r., gruntownie przebudowany w XIX w.
- Ruina kościoła na Kępie z XVIII w., przebudowanego po 1818 r.
- Mogiła żołnierzy polskich poległych we wrześniu 1939 r.

STARACHOWICE – miasto nad rzeką Kamienną na Przedgórzu Łżeckim; siedziba powiatu starachowickiego; ok. 58 tys. mieszkańców. Do 1939 r. Starachowice rozwijały się jako dwa odrębne organizmy: Wierzbnik należący pierwotnie do benedyktynów świętokrzyskich i Starachowice będące w rękach cystersów z Wąchocka. W XV w. istniały nad Kamienną kuźnice. W XVI w. zarządcą kuźnic była rodzina Starzechowskich. Od niej pochodzi użyta po raz pierwszy w 1547 r. nazwa Starachowice. W XVIII w. wybudowano tu wielki piec. Od 1815 r. obiekty przejął rząd Królestwa Kongresowego. W ramach „Kombinatu Kamiennej” postawiono baterię 3 wielkich pieców (1826-46). Do dziś przetrwała zapora i zalew (55 ha). W 1870 r. zakłady przejęła spółka prywatna, tworząc „Starachowickie Zakłady Górnicze”. W 1899 r. wzniesiono nowy wielki piec, pracujący do 1966 r. Obecnie Muzeum Wielkiego Pieca wpisane w 1992 r. na światową listę dziedzictwa techniki. Huta została przekształcona na Zakłady Metalowe. W okresie międzywojennym państwo wykupiło akcje i rozbudowało fabrykę. Powstał wówczas tzw. Górny Zakład, w którym od 1923 r. rozpoczęto produkcję m.in. dział przeciwlotniczych. Starachowice stały się jednym z głównych ośrodków COP. Wierzbnik natomiast posiadał prawa miejskie w latach 1624-1878 i ponownie od 1916 r. W 1939 r. połączone miejscowości otrzymały nazwę „Starachowice-Wierzbnik” (z drugiego członu zrezygnowano w 1949 r.). 6 IX 1939 r. oddział samoobrony, wykorzystując produkowane działka, odparł tu niemiecki podjazd. Zdarzenie upamiętnia pomnik. W czasie okupacji, w zakładach przejętych przez firmę „Hermann Göring” istniały 3 obozy pracy dla Żydów i Polaków. W okolicy silny ruch oporu. 7 VII 1943 r. oddział AK „Szarego” odbił 60 więźniów z aresztu, a 30 X 1943 r., zarekwirował gotówkę z kasy zakładów. 25 V 1944 r. bojówka AK zabiła na rynku w Wierzbniku inspektora gestapo z Radomia. Wydarzenie upamiętnia pomnik. Od 1948 r. ruszyła produkcja samochodów „Star”.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. Św. Trójcy w dawnym Wierzbniku, fundowany w 1681 r. przez opata świętokrzyskiego Michała Hieronima Jaxa Komornickiego, rozbudowany w latach 1881-1904. Ołtarz główny barokowy przeniesiony z klasztoru na Świętym Krzyżu.
- Budynek z 1840 r. z Muzeum Regionalnym PTTK przy ul. Krywki 1.
- Zabytkowa zabudowa Wierzbnika z układem ulic i placów oraz osiedli przyfabrycznych.
- Pomnik przyrody nieożywionej – odsłonięcie geologiczne nad dzielnicą Wierzbnik w postaci stromej ściany długości 400 m i wysokości 4 – 8 m zbudowanej z jasno-szarych i żółtawych piaskowców jurajskich.

Przy dworcu kolejowym Starachowice Zach. rozpoczynają się 3 szlaki: zielony do Łącznej, żółty do Iłży i czarny na Wykus.

STEFANKÓW – wieś nad strumieniem wpadającym do Jabłonicy w powiecie szydłowieckim (gm. Chlewiska) na obszarze Garbu Gielniowskiego, ok. 220 mieszkańców. Od XVI w. pracowały tu kuźnice. W okresie 1728-75 czynny był wielki piec. W okresie powstania listopadowego jeden z załadów wytwarzał amunicję wielkich kalibrów. Za wsią przy drodze górniczej i rozwidleniu szlaków oddział płka Dionizego Czachowskiego stoczył zwycięski bój z wojskami rosyjskimi -22 IV 1863 r. Na miejscu bitwy pomnik projektu ks. J. Wiśniewskiego, odsłonięty 19 III 1932 r. W czasie II wojny światowej miejsce walk oddziałów partyzanckich. 30 III 1940 r. pacyfikacja wsi przez hitlerowców za pomoc partyzantom „Hubala” – w centrum wsi okolicznościowy pomnik.

Przez Stefanków przechodzi zielony szlak z Przysuchy do rez. „Ciechostowice”, a za wsią szlak czerwony z Szydłowca do Radomska.

STUDZIANKI PANCERNE – wieś w pow. kozienickim (gm. Głowaczów) w Puszczy Stromieckiej; ok. 200 mieszkańców. W czasie II wojny światowej bitwę stoczyła tu I Brygada Pancerna im. Bohaterów Westerplatte I Armii WP z I Dywizją Pancerno-Spadochronową „Hermann Göring”. W walkach 9-16 VIII 1944 r. wojsko polskie wspierane przez piechotę radziecką wstrzymało

atak wojsk hitlerowskich na przyczółek warecko-magnuszewski. Na miejscu walk pomnik i mauzoleum, na cokole czołg biorący udział w bitwie, obok tzw. „mur poległych”, upamiętniającej nazwiska żołnierzy, którzy zginęli w czasie bitwy. Dla upamiętnienia walk wojsk pancernych wieś Studzianki otrzymała nazwę Studzianki Pancerne.

SZYDŁOWIEC – miasto nad rzeczką Korzeniówką na Przedgórzu Ilżeckim; siedziba powiatu; ok. 12,5 tys. mieszkańców. W XII w. wieś, własność Odrowążów (Szydłowieckich). Prawa miejskie od 1427 r. W 1548 r. przeszedł w ręce Radziwiłłów, a od 1828 r. własność rządowa. Udział mieszkańców w powstaniu styczniowym. W 1905-6 r. manifestacje i strajki robotnicze. IX-XI 1939 r. obóz przejściowy dla jeńców polskich armii „Łódź”. W okresie okupacji hitlerowskiej zginęło ok. 6 tys. mieszkańców. Rejon działań partyzantów.

Na szczególną uwagę zasługuje:

- Kościół parafialny p.w. św. Zygmunta, późnogotycki z 1493-1509 r., fundacji J. i M. Szydłowieckich, z wczesnobarokową kruchtą zach.; z 1 poł. XVII w. Bardzo bogaty i ciekawy wystrój, m. in. gotyckie sklepienie i polipytki.
- Dzwonnica z początku XVI w.
- Ratusz późnorenesansowy z 1602-26 (K. Fatyga), odnowiony i zrekonstruowany w 1959 r.
- Zamek otoczony fosą-stawem, była rezydencja Szydłowieckich, potem Radziwiłłów, późnogotycki-renesansowy; z 1510-26 r., przebudowany w latach 1620-30, częściowo rekonstruowany w poł. XX w. W wieży bramnej kaplica kopułowa ze stiukami z 1618-27 r. W zamku działa Muzeum Instrumentów Ludowych i Dom Kultury.
- Cmentarz żydowski (kirkut) z nagrobkami XVIII i XIX w.

Przez Szydłowiec przechodzi czerwony szlak z cm. partyzanckiego pod Skarbową Górą do Radomska.

ŚWIDNO – wieś w pow. grójeckim (gm. Mogielnica) na Wyżynie Rawskiej, ok. 240 mieszkańców.

- Pałac barokowo-klasycystyczny, którego budowę rozpoczęto w poł. XVIII w. dla Stanisława Antoniego Świdzińskiego, wojewody rawskiego. Zakończenie budowy w początku XIX

w. przez Antoniego Świdzińskiego, łowczego rawskiego.
Do 1945 r. w rękach Bonieckich.

- Park urządzony w poł. XIX w. dla Michała Stadnickiego; krajobrazowy, wykorzystujący nierówności terenowe, tarasowo opadający ku dolinie Pilicy.
- Zabudowania podworskie: spichlerz, stróżówka, czworaki.

WARKA – miasto nad rzeką Pilicą w pow. grójeckim, na pograniczu równin Warszawskiej i Radomskiej; siedziba urzędu gminy; ok. 12 tys. mieszkańców; siedziba Oddziału PTTK im. Wiktora Krawczyka (ul. Warszawska 17) i Oddziału Zakładowego PTTK przy Fabryce Urządzeń Mechanicznych (ul. Puławska 39). Kolebką osiedla handlowo-obronnego była Stara Warka, 4 km na wsch. od obecnego miasta, lokowanego zapewne w końcu XIII w. Prawa miejskie od 1321 r.; rozkwit w XV i XVI w. (rozwój ogrodnictwa, rzemiosła, handlu i produkcji piwa); od XVI w. uprawa winorośli. 7 IV 1656 miejsce zwycięskiej bitwy wojsk polskich pod dowództwem Stefana Czarnieckiego z wojskami szwedzkimi. Po zniszczeniach w czasie wojen w 2 poł. XVII w. ponowny rozwój w XIX w. Miejsce urodzenia Kazimierza Pułaskiego (Winiary) oraz urodzenia i śmierci Piotra Wysockiego. W okolicy liczne potyczki oddziałów powstańczych w powstaniu styczniowym. W okresie okupacji hitlerowskiej akcje eksterminacyjne. Wielkie zniszczenia w czasie walk na tzw. przyczółku warecko-magnuszewskim.

Tu urodzili się:

- Władysław Matlakowski (1851-1895), wybitny chirurg, badacz literatury i folkloru ludowego.
- Kazimierz Aleksandrowicz ps. „Huragan” (1915-1982), uczestnik wojny obronnej w 1939 r., organizator Służby Zwycięstwa Polski w Radomiu, dowódca oddziału AK, który 11 VI 1944 r. stoczył zwycięską bitwę z Niemcami pod Policzną; odznaczony Orderem Virtuti Militari.

Na uwagę zasługuje:

- Kościół farny p.w. św. Mikołaj bpa z 1603-61, przekształcony w XIX i XX w., wyposażenie późnorenesansowe.
- Dawny zespół klasztoru franciszkanów, fundowany w 1629 r.: kościół p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej z 1652-96 r., nawa i fasada z 1746 r. (wyposażenie XVIII w.), klasztor (początek budowy 1692 r., zakończenie ok. poł. XVIII w.).

- Ratusz klasycystyczny z 1821 r. (H. Szpilowski).
- Dom mieszkalny (ul. Długa 5) z 1 poł. XIX w.
- Kapliczki przydrożne z XVIII w.
- Pałac-dwór w Winiarach z końca XVII w. (A. Locci), przebudowany w XIX w., obecnie Muzeum im. K. Pułaskiego, zorganizowane w 1967 r. w miejscu urodzenia K. Pułaskiego.

W Warce rozpoczynają się 3 szlaki: czerwony do Lesiowa, zielony do Góry Kalwarii i żółty do Chynowa.

WĄCHOCK – miasto (1454-1869 i od 1994 r.) nad rzeką Kamienną w pow. starachowickim, na Przedgórzu Łżeckim; siedziba urzędu gminy; ok. 1 tys. mieszkańców. W 1179 r. powstało tu z fundacji biskupa Gedeona opactwo cystersów jako filia klasztoru w Morimond (Francja). Zakonnicy przyczynili się do rozwoju górnictwa i przemysłu metalurgicznego w dolinie Kamiennej. Pracowały tu kuźnice i dymarki, a potem wielkie piece, wytwórnia narzędzi oraz fabryka mechaniczna. W 1819 r. nastąpiła kasata opactwa. Od 23 I do 3 III 1863 r. mieścił się w Wąchocku obóz powstańczy M. Langiewicza, który formował tu korpus powstańczy. W 1951 r. zespół klasztorny przejęli ponownie cystersi.

Do najcenniejszego zabytku zaliczany jest romański zespół klasztorny z 1 poł. XIII w. (bryła kościoła oraz parter wsch. i część pd. skrzydła klasztornego), przebudowany w XVI, XVII i XIX w. W XVII w. stworzono obwód warowny, z którego zachowały się 2 bramy: zamurowana w budynku dzisiejszej apteki i przy drodze do dworca kolejowego. Kościół NMP i św. Floriana zbudowany z dwubarwnych (szary i czerwony) ciosów piaskowca, ułożonych pasowo naprzemianległe. Szczyt nadbudowano w okresie gotyku. Od zach. dobudowano w XIX w. kruchtę, która częściowo przykryła romański portal, a od pn. barokową kaplicę błogosławionego Wincentego Kadłubka. Kościół w formie trójnawowej, orientowanej bazyliki z transeptem tworzy plan krzyża łacińskiego. We wsch. zakończeniach naw bocznych znajdują się dwie pary kaplic bliźniaczych. W ścianach: transeptu, pd. kościoła i wsch. prezbiterium zachowały się autentyczne otwory okienne. Sklepienie późnogotyckie, krzyżowo-żebrowe z zachowanym autentycznym zwornikiem w pd. ramieniu transeptu. Wyposażenie wnętrza barokowe i rokokowe z XVII w.

W późnorenesansowych zabudowaniach klasztoru zachowało się jedno z najpiękniejszych wnętrz romańskich w kraju – dawna sala obrad kapituły zakonnej tzw. kapitularz. Otwarty jest on do krużganków dwudzielnymi przezroczami, pośrodku których wejście, zamknięte półkoliście od góry. Sala na planie kwadratu, przykryta jest sklepieniem krzyżowo-żebrowym na gurtach, wspartym na 4 kolumnach i 6 wspornikach bocznych. Zwraca uwagę bogate zdobnictwo detali architektonicznych. Z kapitularzem graniczy karcer (rodzaj dawnego więzienia dla zakonników). W skrzydle pd. romański refektarz. W krużganku złożono urnę ze szczątkami dowódcy zgrupowań partyzanckich AK – Jana Piwnika „Ponurego”.

- Przed kościołem na murze szereg tablic upamiętniających zgrupowania i ich dowódców z czasów powstania 1863-64 r. i II wojny światowej.
- Nad Kamienną resztki zakładu metalurgicznego z 1833 r. Zachowana grobla, zarys stawu, ujęcie wody oraz zabudowania fabryczne z budynkiem zarządu tzw. pałacem Schoenberga.
- Przy szlaku niebieskim (do Cedzyny), w rynku, pomnik J. Piwnika „Ponurego” i nieco dalej - dworek-kwatera gen. M. Langiewicza z okolicznościową tablicą.

WYBORÓW – wieś w pow. kozienickim (gm. Grabów n. Pilicą), na Równinie Kozienickiej, około 150 mieszkańców. Przy szosie do Warki ceglany pomnik-obelisk; wg niepotwierdzonej tradycji pochowano tu szwedzkiego generała. Przechodzi tędy czerwony szlak z Lesiowa do Warki.

WYKUS – uroczysko w Sieradowickim Parku Krajobrazowym, we wsch. części Płaskowzgórza Suchedniowskiego; rezerwat przyrody o pow. 50,01 ha utworzony w 1978 r., chroniący fragmenty lasu mieszanego o charakterze naturalnym w wieku 60 – 90 lat. Miejsce biwakowania i walk oddziałów partyzanckich w II wojnie światowej. W czerwcu 1943 r przeniosło się tu z Kamienia Michniowskiego zgrupowanie AK, dowodzone przez „Ponurego”, zakładając główny obóz. Toczyło ono 16 IX i 28 X ciężkie walki z obławami niemieckimi. W dniach 30 VII – 7 VIII 1944 r. nastąpiła na Wykusie koncentracja

oddziałów AL. 6 X 1944 r. z niemiecką obławą toczyły walki oddziały AL.

Na miejscu obozu „Ponurego” postawiono w 1952 r. pomnik w formie kapliczki świętokrzyskiej, na której wyryto pseudonimy poległych partyzantów. Na tablicach, obok bramki w ogrodzeniu, krótka historia i kalendarium walk zgrupowania AK „Ponury”. Za pomnikiem na murze tabliczki upamiętniające zmarłych partyzantów.

W lesie porzrzucane mogiły partyzanckie, m.in. przy szlakach do Wąchocka dwie pojedyncze mogiły oraz pomnik na grobie poległych partyzantów z plutonu ochrony radiostacji „Jacka” – J. Kosińskiego, a przy drodze do Siekiernia z lewej strony mogiła partyzantów ze zgrupowania „Warszawskiego”, a dalej po prawej stronie mogiła „Zjawy” – L. Stefańskiej. Partyzanci ci polegli w czasie walki z obławą 28 X 1943 r.

Jest tu węzeł szlaków: zaczynają się szlaki: zielony do Skarżyska; czarny do Starachowic i przechodzi niebieski z Wąchocka do Cezdyny.

WYSOKIE KOŁO – wieś w pow. kozienickim (gm. Gniewoszków), w dolinie środkowej Wisły, ok. 250 mieszkańców.

Klasztor dominikanów, wczesnobarokowy z 1637 r. (zachowane jedno skrzydło); kościół wybudowany po 1685 r. bazylikowy z dwiema wieżami i dwiema kaplicami kopułowymi przy prezbiterium, przebudowany. Polichromia barokowa z poł. XVIII w. W jednej z kaplic cudowny obraz Matki Bożej Królowej Różańca Świętego.

ZAMECZEK – była wieś nad rzeką Radomką w pow. radomskim (gm. Przytyk), na Równinie Radomskiej, siedziba doświadczalnego ośrodka hodowlanego.

Pozostałość zamczku, względnie dworu obronnego (na pd.-wsch. od parku podworskiego, na terenie nizinnym, między korytami rzeczki Radomki, zachowane lekkie, zniwelowane wzniesienie i kawałek muru z kamienia) w miejscowości dawniej zwanej Ostrowem. W XV-XVII w. siedziba Podlódowskich herbu Janina, właścicieli sąsiedniego Przytyka.

Dawny dwór wzniesiony w poł. XIX w. wg projektu Franciszka Marii Lanciego. Wokół dworu pozostałości parku krajobrazowego.

Powszechny Zakład Ubezpieczeń S.A.
Inspektorat
26-600 Radom ul. Czachowskiego 21A
tel. (048) 363-95-31, 363-95-26
Agencja
26-600 Radom ul. Traugutta 31/33
tel. (048) 362-79-65

ITU

Jerzy Biełkowski
Systemy Informatyczne
00-143 Warszawa
tel. (022) 654-74-60

Sieciechów

Lipsko

Kozienice

Itza

Sienno

<http://www.sk.com.pl>

HURTOWNIE:

Warszawa, ul. Kolejowa 19/21;

Wrocław, ul. Kuźnicza 10;

Łódź, ul. Stalowa 1;

Katowice, ul. Ściegiennego 41;

Gdańsk, ul. Kamienna Grobla 28/29

Almecco[®]
Industry Service S.A.

**ODLEWNIE
POLSKIE**[®] S.A.

ODLEWNIA ŻELIWA
W STARACHOWICACH

27-200 Starachowice, Al. Wyzwolenia 70

Projekt okładki: Dariusz Zajęc

TOWARZYSTWO UBEZPIECZEŃ I REASEKURACJI S.A.

WARTA
ROK ZAŁOŻENIA 1920

ZAKŁADY ENERGETYCZNE
OKRĘGU
RADOMSKO-KIELECKIEGO S.A.

ALEJA MARSZAŁKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO 51
26-110 SKARŻYSKO-KAMIENIA
tel. (041) 252-68-99, fax (041) 252-63-15

AUTO - SKAR
SKARŻYSKO-KAMIENNA

Warka

